

AMINTIRILE UNUI BOIER VALAH DE PE VREMEA LUI IOAN VODĂ CARAGEA (1814–1817)*

CONSTANȚA VINTILĂ-GHIȚULESCU**

„Într-o zi, stamu după citirea tragediei lui Orestu¹ și a lui Erotoclitu² și mă miramu. M-am hotărâtu ca să-m<i> facu și eu o istorie pentru celi mie întâmplati.” Plăcintar, cavaf și mai apoi paharnic, Dumitrache Merișescu, un tânăr boiernaș născut la 1797 în București și locuitor în mahalaua Biserica cu Sfinți, decide să scrie despre aventurile vieții lui. Memoriile, așa cum se prezintă ele în cele 36 de file de manuscris, redactat în alfabetul de tranziție, în limba română, dar cu unele dialoguri în bulgară sau greacă, surprind prin umor, ironie și mai ales prin ineditul poveștilor. Manuscrisul se păstrează la Arhivele Naționale Istorice Centrale, București, Fond Manuscrise, sub numărul 1773, cu titlul *Viața lui Dimitrie Foti Mirișescu de la Colentina, scrisă de el însuși la 1817*.

Pe ultima pagină de manuscris, autorul scrie: „20 septemvrie 1817. Dumitrache Merișescu, în vârstă de 20 de ani. Dălhăuți.” Însemnarea ne-ar duce cu gândul la redactarea în această perioadă, mai ales că evenimentele narate sunt foarte aproape de momentul 1817, dar scrierea folosită ne îndreaptă mai degrabă spre mijlocul secolului al XIX-lea, într-o epocă specifică unei astfel de producții literare. Manuscrisul este inedit și poate fi o retranscriere a notelor inițiale pentru că, pe alocuri, scrierea este corectată cu creion chimic negru sau îndreptată, cu intervenții deasupra rândului.

Manuscrisul a fost scris pentru a fi citit. Dumitrache (Tache) Merișescu își imaginează un public care ascultă poveștile lui, adesea comice și imprevizibile. Așa că le scrie în limba pe care o vorbește fără prea mare atenție la structura frazei sau la gramatică. Analiza manuscrisului dezvăluie detalii importante despre limba vorbită de norod în viața de zi cu zi, cu preluări și prelucrări ale cuvintelor uneori destul de diferite de originalele lor. Obiecte de îmbrăcăminte sau unele alimente se regăsesc în împrumuturile din limbile greacă, bulgară sau turcă, transcrise ca atare.

* Acest studiu a fost susținut de proiectul *Luxury, Fashion and Social Status in Early Modern South-Eastern Europe (LuxFaSS)*, cu numărul ERC-2014-CoG nr. 646489, finanțat de European Research Council și găzduit de New Europe College, București.

** Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, București; cvintilaghiturescu@gmail.com.

¹ Este vorba de *Oreste*, piesă scrisă de Voltaire și tradusă în limba română de Alecu Beldiman sub titlul *Tragodia lui Orest*, tipărită la Buda în 1820.

² *Erotocritul*, poemul scris de Vincenzo Cornaro, are o importantă circulație și ecou în cultura română. Vezi Eugenia Dima, *Poemul Erotocrit al lui Vincenzo Cornaro în cultura română. Versiunea lui Alecu Văcărescu*, Iași, 2014.

Multe dintre aceste cuvinte au dispărut odată ce moda orientală a fost înlocuită de moda „franțuzească” sau „europeană”.

LITERATURA

Articolul de față se concentrează pe rolul memorialisticii în cunoașterea și interpretarea unei perioade istorice. Dumitrache ne dă un bun exemplu despre cum literatura timpului l-a impresionat astfel încât să se așeze la masa de scris pentru a-și nara viața de zi cu zi. Oreste, Erotocritul, poate și Telemah l-au ajutat să redeva, într-o formă literară, experiențele cotidiene, l-au îndemnat să le confere un sens, să-și rescrie trecutul ca pe o narațiune, gândită în ideea că va fi citită de cineva. Sau narațiunea poate fi o retrospectivă a unei vieți petrecute în preajma celor „mari” ai timpurilor și sfârșită undeva la periferia anonimatului. Urmărind firul poveștii, am încercat să completez tabloul cu alte documente din epocă (arhive private, imagini, memorii), concentrându-mă asupra felului în care Dumitrache Merișescu își construiește o identitate, folosindu-se de haine, consum, educație, maniere.

Analiza făcută de David Chirico cu privire la definirea unui nou gen *travel narrative* este tentantă și oferă o serie de sugestii în legătură cu modul în care trebuie apropiat un text³. Intenția mea nu este însă de a despica analitic textul pentru a-l introduce într-o categorie sau alta, ci doar de a îl include în contextul epocii. Sperăm că scrutând memoriile lui Tache Merișescu vom desluși mecanismele de definire a unei „identități mobile” regăsite la un întreg grup social.

Două situații au făcut posibilă apariția unui jurnal ca acela al lui Dumitrache Merișescu: valorizarea educației și nașterea unui nou gen literar. Valorizarea educației ca formă de promovare socială are loc la cumpăna dintre cele două secole, permițând unui număr însemnat de mici boiernași, negustori sau artizani să iasă din anonimatul grupului. Memorialistica, gen literar aproape inexistent în țările române înainte de 1800⁴, se afirmă odată cu investiția în educație și dă îndrăzneala necesară unor indivizi anonimi să creadă că amintirile lor vor servi cuiva, cândva. Ne întrebăm dacă Tache Merișescu este un individ reprezentativ pentru grupul său social și dacă se poate spune că definește „întreg stratul social dintr-o perioadă istorică determinată”⁵. Cu alte cuvinte, pot spune că am descoperit un „Menocchio”? Rămâne de văzut. Dumitrache Merișescu este un „om mărunț”, care își redactează

³ David Chirico, *The Travel Narrative as a (Literary) Genre*, în *Under Eastern Eyes. A Comparative Introduction to East European Travel Writing on Europe*, ed. Wendy Bracewell, Alex Drace-Francis, Budapesta, 2008, p. 27–59.

⁴ Vezi, în acest sens, importanța literaturii memorialistice pentru Anglia sau Franța și entuziasmul produs în jurul unor Menetra, Rétif de la Bretonne sau Samuel Pepys. Pentru Imperiul Otoman, recenta carte a Danei Sajdi a readus în dezbatere genul memorialistic cu „bărbierul din Damasc” și memoriile sale. Dana Sajdi, *The Barber of Damascus: Nouveau Literacy in the Eighteenth-Century Ottoman Levant*, Stanford, 2013.

⁵ Referire la Carlo Ginzburg, *Brânza și viermii. Universul unui morar din secolul al XVI-lea*, București, 1996, p. 16.

memoriile și lasă însemnări despre timpul său. Dar, așa cum am amintit, în prima jumătate a secolului al XIX-lea se naște un curent literar favorabil memorialisticii și care îi îndeamnă pe Teodor Vârnav⁶, Elena Hartulari⁷, Ioan Solomon⁸ sau Scarlat Dăscălescu⁹ să-și redacteze memoriile. Toți aparțin așa numitei „clase de mijloc”; cu alte cuvinte, acești „scriitori” sunt mici boieri, negustori sau dețin slujbe mărunte prin cancelariile boierești.

Ceea ce îl diferențiază pe Dumitrache Merișescu de toți ceilalți este stilul epic în care acesta își redă amintirile, considerând că faptele sale sunt demne de o adevărată epopee. Scrierea este însă simplă, directă, împănată cu versuri și cântece populare care circulă în epocă¹⁰.

EDUCAȚIA

Tânărul Dumitrache se formează la școala din mahalaua Biserica cu Sfinți din București, acolo unde trăiește, învățând de la ceilalți. Lumea pestriță prin diversitatea etnică se reflectă în această educație: Tache vorbește și înțelege românește, grecește, bulgărește, turcește. Memoriile sale sunt redactate într-o limbă română vernaculară, care pare a fi, mai degrabă, un limbaj „balcanic” sau „fanariot” în care se amestecă cuvinte și expresii preluate de cele mai multe ori așa cum le aude. Chiar dacă vorbește grecește, dialogurile grecești sunt transliterate cu același alfabet de tranziție, rareori scrise direct în alfabetul grecesc. Ar fi putut fi elev la Academia Domnească de la Sfântul Sava din București. Un anume Merișanu se regăsește, în anul 1812, printre elevii Academiei Domnești, coleg cu o serie de greci și bulgari veniți din Imperiul Otoman pentru a primi o educație de limbă greacă la București¹¹. Frecventarea Academiei ar fi o explicație atât pentru cunoștințele lingvistice, cât și pentru lecturile sale¹². Dar, știindu-l laudăros din fire,

⁶ Teodor Vârnav, *Istoria vieții mele. Autobiografie din 1845*, București, 2016.

⁷ Elena Hartulari, *Istoria vieții mele de la anul 1801*, în „Convorbiri literare”, octombrie–noiembrie 1926, p. 729–839.

⁸ Ioan Solomon, *Amintirile colonelului Ioan Solomon*, Vălenii de Munte, 1910 (prima ediție a apărut în 1862).

⁹ Nicolae Iorga, *Un cugetător politic moldovean de la jumătatea secolului al XIX-lea: Ștefan Scarlat Dăscălescu*, în „Academia Română. Memoriile Secțiunii istorice”, s. III, XIII, 1932, Mem. I, p. 1–60.

¹⁰ Despre acest tip de scriere în Imperiul Otoman și relația dintre oamenii simpli care ajung să scrie și nașterea unui gen literar a se vedea și Dana Sajdi, *A Room of His Own: The “History” of the Barber of Damascus (fl. 1762)*, în „The MIT Electronic Journal of Middle East Studies, Crossing Boundaries: New Perspectives on the Middle East”, 3, 2003, p. 19–35.

¹¹ Paschalis M. Kitromilides, *The Enlightenment as Social Criticism: Iosipos Moisiodax and Greek Culture in the Eighteenth Century*, Princeton, 1992.

¹² Ariadna Camariano-Cioran, *Acemiile Domnești din București și Iași*, București, 1971, p. 281. Este înregistrat un Merișanu pentru anul 1812 la Academia Domnească din București; ar putea fi vorba despre acest Dumitrache, care știe a vorbi grecește și ceva bulgărește. Dar ar putea fi vorba de un alt membru al celor două neamuri – Merișescu și Merișanu –, destul de numeroase la această vreme.

oare Dumitrache Merișescu n-ar fi ținut să amintească, fie și în treacăt, trecerea sa pe la această prestigioasă instituție?

Erotocritul și Oreste sunt cele două personaje care domină literatura de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, influențând comportamente, gusturi, inspirând poezii și lăutarii. Telemah și călătoriile sale educative sunt o altă lectură posibilă; Fenelon circulă în manuscris, fiind tălmăcit și copiat de nenumărate ori în diverse miscelane¹³. Dumitrache Merișescu subliniază rolul jucat de lecturile sale în punerea pe hârtie a unor aventuri considerate la fel (sau aproape la fel) de spectaculoase și demne de a fi reținute. Lecturile sunt târzii, când deja revenise din călătoriile sale și se pripășise prin Moldova, încercând să își facă un rost în viață.

CINE ESTE DUMITRACHE MERIȘESCU?

Viața și cariera acestui Dumitrache Foti Merișescu pot fi reconstituite cu greu și printr-o căutare continuă în arhivele din Țara Românească și Moldova. Unele amănunte le aflăm din „istoria” sa: „eu sântu născutu la anul 1797, botezatu de Hagi Moscu. Taica făcea neguțătorie cu cirezi. Toamna le tăia la zalhana la Colintina. I să zicea cuparu Foti Merișescu.” Mai aflăm că are un unchi: paharnicul Manolache, câțiva frați, Anastasie, Ioan și Nițu, mai multe surori, printre care și una numită Păuna, și o serie de alți unchi, veri și verișoare. În toamna anului 1814, când își începe povestea, mama murise, iar tatăl se recăsătorise, aflându-se la moșia Dălhăuța de la Focșani, unde avea o vie. Cu oarece avere pare a fi Manolache, paharnic și epistat al cărnurilor în politia București¹⁴, care are, după cum scrie, „o morișcă cu ciocani în grădină din apa ce învârtea roata din Dâmbovița”. Ocupându-se cu neguțătoria vitelor, familia Foti Merișescu se află în strânse legături clientelare și comerciale cu Ioan Hagi Moscu, ceea ce mă îndeamnă să cred că Foti și Manolache au venit de peste Dunăre, de prin zona Epirului¹⁵. Venirea lor se va fi petrecut prin anii 1780, când Ioan Hagi Moscu este atestat pentru prima oară cu afaceri de negoț. Aclimatizarea lor s-a produs foarte repede, căsătorindu-se și integrându-se în mica boierime locală, prin cumpărarea de ranguri boierești: cupar și paharnic. Cine este

¹³ A se vedea manuscrisul 342, care cuprinde *Întâmplările lui Telemah, fiul lui Odiseseu*. Costandin Stănescu scrie că a început transcrierea călătoriilor lui Telemah la „1772 iunie 20” și a sfârșit la „1772 august 2”, „cu osârdia și toată cheltuiala” marelui paharnic Iordache Darie, la acea dată ispravnic al ținutului Neamț. O altă însemnare arată traseul acestui miscelaneu, care la 15 octombrie 1778 intră în posesia protopopului Enache din Târgul Ocna și a fiului său Ioniță [Biblioteca Academiei Române (în continuare: BAR), București, Fond Manuscrise, ms. 342, f. 2v și 106v]. Astfel de însemnări se regăsesc și pe alte manuscrise ale poveștilor lui Telemah, oferind informații despre formele de lectură în societatea românească înaintea răspândirii tiparului. A se vedea și *ibidem*, ms. 262, f. 3–87, ms. 743, f. 105v, ms. 1526, f. 1, ms. 1576, f. 3–93v. Prima traducere (din italiană) în limba română a *Întâmplărilor lui Telemah* va fi tipărită în 1818, la Buda, prin grija lui Petru Maior.

¹⁴ V.A. Urechia, *Istoria românilor*, vol. XI, București, 1900, p. 259, 350, 396.

¹⁵ În catagrafia de la 1829, Dumitrache este înregistrat ca fiind fiul „lui Fotachi Merișescu grecu” (Alexandru V. Perietzianu-Buzău, *Vidomostie de boierii Moldovei aflați în țară la 1829 (II)*, în „Arhiva genealogică”, s.n., 1994, nr. 1–2, p. 277).

Dumitrache Merișescu? Răspunsul ar da seamă despre o întreagă categorie cu o mobilitate socială foarte mare, aclimatizându-se în funcție de context. Tot ce știu la acest moment este că acest personaj, născut în București, din părinți epiroți, are identitatea confesiunii: creștin ortodox.

CONTEXTUL NARAȚIUNII

Primele trei decenii ale secolului al XIX-lea aduc două ocupații majore pentru istoria țărilor române, care vor contribui la dărâmarea vechiului sistem politic, precum și la promovarea unei noi generații și a unei noi structuri instituționale. Oamenii simpli, populația, vulgul se află departe de efervescenta acestor idei, resimțind ocupațiile emoțional prin prisma impresiilor de moment și a fricilor colective. Iată cum descrie Tache Merișescu intrarea armatei ruse la 1806, moment în care avea în jur de 10 ani: „La 1806 toamna au venit muscalii. Era și turci în București, la Radu Vodă în turnu era arvați [mercenari – n.n.] și oliteni (pentru ce nu știu). S-au făcut mari frică în București, că turci era cu pașa turcescu de la Giurgiu. Mi-aduc aminte că și fâmeile cu cobilița spăria pă turci. Zicea că fugeau fără șăi și fără frâie, dar noi copii și mai mari între noi, am ieșit pă Podul Târgului de Afară, tocmai unde se faci Târgu Moșiloru. Muscalii vinea pă drumul Colintinii. Era înșirați, ni să păria că capătul ajungia la Pantelimonu. Era cazaci cu sulii lungi, era dragoni. Ni să păria că au două capiti, avea săbii în mâna lată, iară pă geosu era un mare șiru cu haine vierzi, peni în capu de cal. Și da din tunuri, câte unu, câte unu mergia rândul până la Pantelimon, dară ce era mai frumosu că nu se mai auzea ... și bătea tobi<le> loru, cazacii cânta din gură, dragonii cu trâmbițele și vânători, încetu, tot rându. Poati mai totu Bucureștii ieșisiră la câmpu, de privia. Au intratu în târgu tocmai mai noaptea. Noi băieții mergeamu toți după muzica dragonilor, că aceea intra în București. Auziam ofițerii, striga: «na prava, na leva, cistka».”¹⁶

Bucureștenii sunt impresionați de alaiul desfășurat de armata rusă, care va poposi pe meleagurile valahe și moldave mai bine de șase ani, impunând noi reguli, valori și moduri de gândire, de cele mai multe ori cu forța. Doar amenințarea franceză și înaintarea lui Napoleon către Moscova îi obligă pe ruși să încheie pace cu Imperiul Otoman și să părăsească țările române, uneori în mare grabă, cum scrie Tache Merișescu: „Pe la 1812, priviamu pe bezădea Dimitrache Moruzu juca jiritul¹⁷ cu turcii ce să nunea Murahază¹⁸ și ghenerarii Kameski și Sovorofu cari s-au înecat la Râmnicu Săratu. Muscalii să întorcea să meargă la bătaie cu franțujii. Femeile îi petrecea pâră la Colentina. Unele era ascunsi suptu podu. Noi, băieții le chiuiamu și strigamu loru: «La Colentina, Plumbuita, undi și undi ceia cu titra.»”¹⁹

¹⁶ Expresia corectă este: „Na pravo, Na levo, Za cesti!” (*La stânga, La dreapta, Pentru onor!*). Mulțumirile mele se adresează doamnei Elena Siupiur pentru traducere.

¹⁷ Jirit = sulii folosită în jocul gerid.

¹⁸ Murahaz = înalt demnitar, stăpân, ambasador.

¹⁹ „Cu titra” – citirea probabilă. Soldații ruși erau încartiruiți la mănăstirea Plumbuita, care se afla în Colentina.

Așadar, jucând *gerid*-ul pe maidan, înalții oficiali turci, greci și ruși își petrec timpul în așteptarea lui Napoleon. Iar când acesta se apropie, neînțelegerile devin mai ușor de rezolvat. Războaiele din Europa și mai ales fronturile deschise de Napoleon erau de interes pentru toată lumea. Dacă diaconul Ioan Dobrescu din mahalaua Batiștei, București, își permitea să îl suduie printre dinți, categorisindu-l „rea parte” (de la jocul de cuvinte „Bon part”)²⁰, oamenii politici plătesc bani buni pentru orice fel de informații care le-ar fi oferit date cât de cât reale despre evoluția evenimentelor. La București, ajung, de pildă, în vara lui 1812, *Buletinele armatei franceze referitoare la desfășurarea operațiunilor militare pe frontul din Rusia*, tipărite la Wilna sau Vilnius, oraș aflat, la data redactării celui de-al șaptelea buletin (16 iulie 1812), în posesia armatei franceze²¹.

Când țarul Alexandru I și sultanul Mahmud al II-lea cad la înțelegere cu privire la un acord de pace²², președintele Divanurilor Vasilii I. Krasno-Milașevici²³ cere mitropoliților să tragă clopotele, să cheme creștinii la biserică și să ridice rugăciuni de mulțumire pentru sfârșitul războiului²⁴. În aceeași zi, 10 iulie 1812, coincidență sau nu, episcopul Gherasim al Râmnicului scrie unui preot din Bolentin, în apropiere de București, să facă o sfeștanie în biserica „spurcată de păgâni”²⁵. După șase ani de ocupație rusească, armata primită cu spaimă, dar cu oareșce speranțe de salvare din mâinile „păgânilor”, este coborâtă în balanța celor fără de lege. Mai este de adăugat că toți cei pomeniți de Tache Merișescu mor tragic în vâltoarea războaielor: generalul rus Arkadi Sovorov (1784–1811) se îneacă în aprilie 1811, la trecerea râului Râmnicu Sărat, generalul rus Nikolai Mihailovici Kameski moare doborât de febră, tot în aprilie 1811, dar la Odesa, în timp ce beizadea Dimitrie Moruzi (1768–1812), mare dragoman și negociatorul păcii de la București, sfârșește în ștreang, la Șumla, omorât de ienicerii lui Ahmed pașa și din porunca sultanului, pentru lipsa de abilitate diplomatică în negocierea păcii²⁶.

ÎN UMBRA LUI HAGI MOSCU

Dumitrache Merișescu nu este decât un personaj secundar într-o lume a marilor personaje care domină relațiile comerciale, politice și diplomatice. Din acest plan secund, ca un veritabil păpușar, Tache pune în narațiunea poveștii lui personalitățile importante din lumea afacerilor de tot felul care au marcat epoca:

²⁰ *Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu (1802–1830)*, ed. Ilie Corfus, în „Studii și articole de istorie”, VIII, 1966, p. 341.

²¹ BAR, Fond Documente istorice, DCII/172, 173, 175, 176, 177.

²² Acordul de pace s-a semnat la 16/28 mai 1812 în hanul dragomanului Manuk-bei.

²³ Moldova și Valahia sunt conduse de un președinte numit direct de către țar.

²⁴ BAR, Fond Documente istorice, MCCXLII/262, 10 iulie 1812.

²⁵ *Ibidem*, CMXXII/22.

²⁶ Dimitrie Moruzi este fiul lui Constantin Moruzi, domn în Moldova (1777–1782) și frate cu Alexandru Moruzi, domn în Moldova (1792–1793, 1802–1806, 1806–1807) și în Țara Românească (1793–1796, 1799–1801). Despre activitatea sa a se vedea Florin Marinescu, *Etude généalogique sur la famille Moruzi*, Athènes, 1987, p. 62–69.

Ioan Hagi Moscu, Grigore Brâncoveanu, Grigore Băleanu, Ioan vodă Caragea, Costa Foru, Dimitrie Moruzi, Alexandru vodă Suțu, Manuc bei, Iancu Jianu. Viața lui curge în umbra istoriei, schimbându-și cursul în funcție de destinele celor mari. Spuneam la început că tatăl lui este grec sau vlah de prin Peninsula Balcanică, venit în suita negustorului Ioan Hagi Moscu împreună cu alți doi frați. De fapt, întreaga avere și carieră a fraților Foti Merișescu înfloresc (sau se risipește) sub protecția acestui negustor, devenit mare dregător și mai apoi un pion important în diplomația europeană.

Încă din primele note, Dumitrache Merișescu precizează că a fost botezat de Hagi Moscu, în timp ce câteva pagini mai la vale adaugă o altă informație la fel de prețioasă cum că Anastasie, un alt frate, „șidea la nașul și rudenia Hagi Moscu, tot în București”. Este toamna anului 1814. Or, la această dată Ioan Hagi Moscu este un personaj foarte important în viața politică a Valahiei²⁷, aflându-se în anturajul lui Ioan vodă Caragea, ocupând temporar dregătoria de mare vistier²⁸.

Se prefigurează două niveluri de relații clientelare, iar valoarea lor se măsoară în funcție de „darurile” tranzitate între membrii grupului²⁹. Ioan Hagi Moscu oferă lucruri importante, costisitoare, inestimabile, așa zice, dar deloc vizibile: informații³⁰. Navigând cu ușurință prin imperii, datorită activității comerciale, stăpânind limbile națiilor, Ioan Hagi Moscu vinde, odată cu moda și luxul, ultimele știri de prin împărăția Vienei sau de pe mările otomane. În rapoartele austriece, Ioan Hagi Moscu, agentul și bancherul domnului fanariot Nicolae Mavrogheni (1786–1790) la Viena, este desenat în culori sumbre: „parfait canaille”, mânat doar de „point d’argent”³¹. Consulul Franței la București, Ledoux, scrie la 23 decembrie 1810: „Hagi Moscu, un des principaux boyards de la Valachie, le plus éclairé et le plus considéré [...]

²⁷ Ioan Hagi Moscu este un important furnizor de informații pentru Imperiul Habsburgic, livrând totodată și cantități însemnate de fân pentru armata austriacă. Din acest motiv are două procese financiare și diplomatice cu curtea de la Viena. Vezi Dumitru Limona, *Negustorii „greci” și arhivele lor comerciale*, ed. Loredana Dascăl, Iași, 2016, p. 311–331.

²⁸ La 3 iulie 1813, Ioan Moscu ocupă dregătoria de mare vistier și epistat al Epitropiei Obștirilor, pentru ca două luni mai târziu să fie „fost” mare vistier, dar nazir al Casei Podurilor, adică ocupând o dregătorie la fel de importantă financiar; în noiembrie 1813 ocupă dregătoria de „mare vornic za politie”, pentru ca în iunie 1814 să fie iarăși epistat al ocnelor de sare (V.A. Urechia, *op. cit.*, vol. X/A, București, 1900, p. 231, 541, 833, 1040).

²⁹ De pildă, o tranzacție curioasă, din anul 1815, este dovada valorii serviciilor oferite în cadrul acestor relații clientelare. La 17 februarie 1815, Ioan Hagi Moscu vinde domniței Ralu Caragea moșia de la Conțești, din județul Dâmbovița, cu case boierești de piatră, curte de zid, grajd, biserică de lemn, moară, cârciumi pentru suma de 115.000 taleri. Câteva luni mai târziu, la 1 august 1815, domnița Ralu Caragea îi revinde aceeași moșie Conțești, din județul Dâmbovița, dar cu 162.500 de groși [Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare: ANIC), București, Fond Documente muntenești, CLIII/14, 15, 16, 17].

³⁰ Pentru importanța informațiilor și tranzitarea lor vezi Ovidiu Cristea, *Știrea – „marfă de lux”. Mărturii venețiene din primele decenii ale secolului al XVI-lea*, în „Revista istorică”, 14, 2003, nr. 3–4, p. 195–209; idem, *Puterea cuvintelor. Știri de război în secolele XV–XVI*, Târgoviște, 2014.

³¹ Théodore Blancard, *Les Mavroyéni. Essai d’étude additionnelle à l’histoire moderne de la Grèce, de la Turquie et de la Roumanie*, Paris, 1893, p. 768.

est très dévoué à la France.”³² Conte Louis Alexandre Andrault de Langeron, generalul armatei ruse de ocupație, confirmă îndeletnicirea negustorului Hagi Moscu de a vinde informații atât către Franța, cât și către Imperiul Otoman, după ce reușește să intercepteze scrisorile lui Ledoux. „Îl consideram de multă vreme trădător”, scrie Langeron, exprimându-și dorința de a-l aresta și interoga „sever” pentru a afla „secretul înțelegerii lui cu turcii și cu francezii”, dar și numele persoanei care îl informa cu privire la armata rusă. După cum scrie Langeron, șeful armatei ruse, generalul Kutuzov, nu a avut curajul să treacă la o asemenea măsură, „de frică să nu-l jignească cumva pe Napoleon”, dar când generalul Kamenski a îndrăznit să-l aresteze „n-a găsit nimic” și a fost nevoit să-și ceară scuze³³.

Am insistat asupra acestui personaj pentru că ne ajută să înțelegem drumurile și călătoriile protejatului și finului Dumitrache Merișescu prin lumea evgheniților. O primă trăsătură a acestui grup este solidaritatea, care se manifestă prin susținerea materială și clientelară. Chiar dacă nu o spune explicit de-a lungul memoriilor sale, Dumitrache vorbește deseori de intervențiile în favoarea sa ale celor care au aceeași „identitate mobilă”, epiroți, greci, sârbi, aflați întotdeauna pe drumuri.

CĂLĂTORII PRIN MĂRUNTAIELE UNEI ȚĂRI

Puține știm astăzi despre măruntaiele lumii trecute, despre drumurile și destinele comune pierdute în umbra unei țări. Dumitrache Merișescu ridică cortina și ne lasă să pătrundem în ceea ce se poate numi banalitatea și promiscuitatea vieții cotidiene. El se dovedește a fi un „străin” care descoperă cu curiozitate lumea pe care o întâlnește. Memoriile sale sunt construite ca un jurnal de călătorie³⁴, pătrunzând prin diferitele straturi temporale și sociale, prin lumi diverse legate de solidarități profesionale și rețele clientelare.

Călătoriile lui Tache sunt provocate de o întâlnire aparent convivială, dar sfârșită prost, afară la Filaret, București, într-o zi de toamnă: „Într-o zi de toamnă eram sfătuiți: am cumpărat o jernă de la Babicu și friptură de la Furnu, și usturoiu de toamnă. Am mersu la Filaretu acolo, și mâncamu și beamu mustu.”

Mustul înăsprit îi amețește repede pe adolescenții de 17 ani, care se iau la bătaie. Lovindu-și unul dintre prieteni cu o cărămidă în cap, la vederea sângelui care țâșnește, Dumitrache se sperie și fuge în necunoscut, lansându-se, de fapt, în aventură. Capete atârânănd în ștreang, mâini, nasuri, urechi tăiate, cadavre lăsate la vedere sunt imaginile care îl urmăresc, care-i alimentează fricile și îi grăbesc pașii: „Nimărea nu mă gonea, dar mie mi se părea că mă prinde și mă duce la domnitoru Caragea și mă pune în țapă, pentru că adiesoru sănbatile punia în țapă pe hoți. Am privitu și

³² V.A. Urechia, *op. cit.*, vol. X/A, p. 5.

³³ *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea*, s.n., vol. I, ed. Paul Cernovodeanu, București, 2004, p. 349.

³⁴ Despre definirea acestui gen literar a se vedea Alex-Drace Francis, *Towards a Natural History of East European Travel Writing*, în *Under Eastern Eyes*, ed. Wendy Bracewell, Alex Drace-Francis, p. 1–5.

mă luasi frica; totu sânbăta pe vinovații la pușcărie, la unii tăia mâinile cu satăru, la unii tăia nasu și urechile, legați cu mâinile dindărătu, numai scutura din capu.”

Acest fel de imagini se întipăresc în mintea călătorului și se așază în memoria unui adolescent, aflat pe drumul vieții. La aceeași epocă, Teodor Vârnav, ajuns în București, mărturisește: „Cea întâi mirare ce m-au cuprins când am ajuns în marginea Bucureștilor au fost aceasta: doi oameni puși de vii în țapă și altul asemenea spânzurat de grumaz.”³⁵

Mărturia este din mai 1813, când tânărul Teodor Vârnav, copil de 12 ani, ajunge la București pentru a fi încredințat spre învățătură negustorului Constandin Lada. Documentele interne susțin intransigența unui sistem de justiție pus în mișcare de abilitatea administrativă a domnului fanariot Ioan Caragea și accentuat de epidemia de ciumă.

Sărind peste garduri și ocolind ulițele orașului, Tache ajunge în câmp alături de carele bulgărești care se retrag agale după ce hrăniseră bucureștenii cu zarzavaturile lor. Intrăm încet, încet într-o altă realitate destul de puțin documentată: zarzavagii bulgari aduși de ruși pe vremea ocupației din 1806–1812, unii așezați la Cioplea-Dudești, alți răspândiți prin satele din jurul capitalei, cu intenția de a aproviziona orașul cu legume proaspete³⁶. Mai apoi, vodă Caragea le reînnoiește privilegiile, încurajându-i să se așeze, să își construiască locuințe, să își dea copiii la școală, să învețe românește, să ridice biserici.

Cu copiii acestor bulgari, Tache este coleg la școală, de la ei primește gullii și învață bulgărește: „în școală era băieții de bulgari. Ne da gullii când vinia la școală. Noi întrebam: «Cum să chiamă cutari și cutari?» Și totii ne spunea, și noi îi arătam tablă lor pentru că erau tari de cap.”

După tot felul de peripeții prin satele „urâte” din sud, „fără grădini și copaci”, cum scrie, reușește să se strecoare pe prispa unei case bulgărești din Oltenița³⁷. Prima întâlnire, primul amor platonice, prima inserție în minoritatea bulgară ne introduc în rutina vieții de zi cu zi, prilej de introspecție și mai ales de definiție a „sinelui”. Este prima dată când acest adolescent analizează cine și cum este el în raport cu cei întâlniți. „Bulgarii” și femeile comunității îi sivesc pentru a-și nara propria identitate.

Fiu de mic negustor boierit, Tache vorbește din perspectiva „logofetelului”, așadar superior din punct de vedere social, dar și din perspectiva „străinului” aflat ierarhic departe de zarzavagii bulgari, simpli, săraci, mâncători de mămligă de mei cu degetele (și despre care crede, de altminteri, că sunt „tari de cap”). Distanța este una construită social și accentuată de „bruma” de educație primită de personajul nostru. Totul îl deosebește de cei din jur. Mai întâi de toate se distanțează prin

³⁵ Teodor Vârnav, *op. cit.*, p. 34.

³⁶ Despre politica rusească de colonizare din această perioadă a se vedea Andrew Roberts, *Imperial Confrontation or Regional Cooperation? Bulgarian Migration and Ottoman-Russian Relations in the Black Sea Region, 1768–1830s*, în „Turkish Historical Review”, 3, 2012, nr. 2, p. 149–167; Alexander Bitis, *The 1828–1829 Russo-Turkish War and the Resettlement of Balkan Peoples into Novorossia*, în „Jahrbücher für Geschichte Osteuropas”, s.n., 53, 2005, nr. 4, p. 506–525.

³⁷ Este de analizat în ce măsură întâmplările povestite sunt „prezervate” sau „deformate” (D. Chirico, *op. cit.*, p. 35) după cum trece el însuși de la influența stilului epic la relatarea simplă a unor evenimente.

haine. „Costumul” este important în afirmarea identității, în susținerea unei mândrii sociale, în sublinierea unui evidente sociale într-o societate a ierarhiilor. Tache Merișescu afirmă preeminența sa cu ajutorul hainelor ori de câte ori are ocazia. Iar ocaziile sunt numeroase pe parcursul călătoriilor sale: „tot la mine căuta ce sânt eu. Eram îmbrăcat cu anteriu de cit încinsu cu un donlucu [țesătură de postav – n.n.], purtamu ciacșiri roșii, cibotele era de Țarigradu, galbini, aviamu fesu și căciula ca dachiască și numai în fermenea. Avia și puțintelu înfiratu, legatu la gât cu batistă albă”, scrie, exprimând mirarea și curiozitatea bulgăroaicelor, care îl înconjoară în zorii unei zile din octombrie, petrecute în satul Oltenița.

Mai apoi iese în evidență printr-un control al corpului, care arată însușirea unor norme de a servi masa, integrând folosirea cuțitului și a furculiței, lucru cu totul necunoscut țăranilor, ba chiar și târgoveților și boiernașilor: „Păunica au gătitu mămăligă. Era de meu. Au turnat-o pe masă și făcea bucățele. Au turnatu și laptele ce era prin oalile smântânite. Au pusu și brânză de vacă. Mi-au zis: «Mânâncă neică.» Am răspunsu că eu am mânăcatu turta (azima) de pe coardă. Am cercatu mămăliga și o auziamu. Am vrutu să mânâncu, dară tare crișnea pân dinți. Au pus-o în lapte. Au zis că așa este bună. Am gustatu cu o lingură de lemnu, dară să lipea de gură, nefiindu deprinsu nici cu mămăliga de meu, nici cu lingură de lemnu. La noi și la toți era linguri de cositoru și cu taliri totu de cositoru, ciorbălăcuri și castroane mari și mici, totu de cositoru. Pe la Paști și la Crăciunu scotea de argintu la masă. Era și farfurii, dară nu umbla pân casă.”

Fragmentul pune în evidență două lumi diferite: micul boiernaș din lumea urbană a Bucureștiului îmbrăcat curat și după moda boierească, cu maniere atent studiate și pentru care mămăliga de mei miroase a sărăcie, a provincialism, a prostime (aici cu sensul timpului: „cei mulți”, „mulțime”)³⁸.

Aceste două elemente, hainele și bunele maniere, caracteristice pentru un anumit statut social, revin în narațiune și sunt îngroșate atunci când autorul ajunge în preajma unor oameni superiori lui din punct de vedere social.

CĂLĂTORII PRIN UNIVERSUL FEMININ ȘI TAINELE AMORULUI

Popasul din satul Oltenița, locuit în mare parte de bulgari, este prima inițiere în universul feminin și tainele amorului. Dumitrache Merișescu, adolescentul de 17 ani, pătrunde în universul galanteriei prin intermediul jocului: baba oarba și

³⁸ În epocă circulă o serie de reguli de bună purtare adresate cu precădere acestei categorii de mijloc, așa cum argumentează Anton Pann, inspirându-se, probabil, de la Dimitrie Țichindeal sau Dositei Obradovici. Până la acest jurnal nu am găsit informații despre impactul lor asupra societății. Știm doar că *Școala moralului*, prelucrată de Anton Pann, a cunoscut mai multe ediții, prima fiind tipărită la 1830 (Constanța Vintilă-Ghițulescu, *Patimă și desfătare. Despre lucrurile mărunte ale vieții cotidiene în societatea românească: 1750–1860*, București, 2015, p. 123–170). Rămâne să credem că va fi citit și asimilat regulile de bună purtare din cărțile prelucrate de Dimitrie Țichindeal după Dositei Obradovici. Pentru Dositei Obradovici a se vedea Wladimir Fischer, *Dositej Obradović and the Ambivalence of Enlightenment*, în *Encounters in Europe's Southeast. The Habsburg Empire and the Orthodox World in the Eighteenth and Nineteenth Centuries*, ed. Harald Heppener, Eva Posch, Bochum, 2012, p. 217–230.

corăbiasca (un dans lent care presupune înlănțuirea dansatorilor într-un cerc). Jocurile sunt prima inițiere în tainele amorului. Deși susține, cum făcea și Eufrosin Poteca în amintirile sale³⁹, că are experiență cu fetele prin surori și verișoare, îmbrățișările, mângâierile, vorbele deocheate, aluziile sexuale îl sperie, îl incită, îl excită astfel că „amoru platoniu” se transformă în „foc”. Acest „amoru platoniu”, cum îl caracterizează, conține o doză însemnată de spaimă, dată de pierderea în traducere, în asimilarea și procesarea informației. Fetele vorbesc între ele bulgărește, iar când una dintre ele, o „dolfancă”, aruncă „o să avem de treabă cu ăsta”⁴⁰, adolescentului i se reactivează toate simțurile: „tăceamu cu frică după cuvântul bulgarcei”. Fără să destăinuie că înțelege bulgărește, Dumitrache se prinde în joc, în timp ce fetele fac glume deocheate pe seama lui: „– Fă, unde l-ai găsit surată? Dă-mi-l mie”, îi cer bani, se holbează la el fără încetare, îl descos cu cuvântul, îl amenință: „– Fetilor păziți băiatul că bulgarii noștri sunt îndrăciți.” „Focul” se transformă în vâlvătaie înspăimântătoare atunci când fetele încep să cânte: „Aidi, Iană la poiană/ să săpăm o buruiană/ buruiana macului/ să o dăm bărbatului să să ducă dracului.”⁴¹

Dincolo de aceste scene de galanterie trecătoare, Dumitrache descrie iubirea bucolică trăită alături de țărăncuța Păuna printre căpițele de fân și strugurii toamnei, în drumul lor spre nicăieri.

„UNDE EȘTI, DRAGULE, DISEARĂ? DUMNEZEU SAU CURVAR?”:
AMOR PE VREME DE CIUMĂ

Narațiunea lui Dumitrache Merișescu are loc în anii groaznicei ciume venite odată cu domnul fanariot Ioan vodă Caragea. Dacă Ioan Dobrescu descrie ravagiile ciumei coborâte asupra Valahiei – și mai ales asupra Bucureștiului – ca o pedeapsă asupra păcătoșilor creștini, care ajunseseră „mai rău decât păgânii”, delectându-se cu Voltaire și cu limba franceză⁴², Tache o descrie din perspectiva adolescentului hoinar: „am ieșitu din satu [din Oltenița – n.n.], dară nu pă drumu, pentru că era pază pentru dă ciumă. Era pă la casi fumuri de gunoai. Dacă întâmplaria ar fi pierdut cinevași vreun lucru în drum, nimerea nu lua, dară nici hoți nu era. Pă de o parte frică de molipsire și pă dă alta st<r>icteția domnului Caragia: țapa, spânzurători, tăieria de mâini, tăieria de nasu și urechi, țintuiria de urechi și pă boiernași. Pă

³⁹ Eufrosin Poteca este un călugăr cu studii la Paris și Pisa, în anii 1826–1828. O vreme a fost profesor de filosofie la Academia Domnească din București, pentru a sfârși ca arhimandrit la mănăstirea Motru. Amintirile sale se construiesc în jurul condiției de călugăr, deseori aflat în imposibilitatea de a-și stăpâni patimile. Vezi Eufrosin Poteca, *Scrieri filosofice*, ed. Adrian Michidută, Craiova, 2008, p. 106.

⁴⁰ În text: <Bg.: Ima malcu da rabota a da icdim.> Mulțumesc doamnei Elena Siupiur pentru traducere.

⁴¹ Cântecul este înregistrat de Simion Florea Marian atât pentru Moldova, cât și pentru Bucovina. Acolo Iana este Ileana, iar macul ar trebui să-l adoarmă pe bărbatul moldovean și să-l omoare pe cel din Bucovina. Vezi Simion Florea Marian, *Botanica românească*, ed. Antoaneta Olteanu, București, 2000, p. 76–77. Mulțumesc domnului dr. James Christian Brown pentru această informație.

⁴² *Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu*, ed. Ilie Corfus, p. 341.

însuși sameșul de la Craiova l-am văzut țintuit la poarta curții. Îl îmbrăcasi îmbrăcă-mintea boierilor. Era numai în miestii [meși – n.n.] și în vârful de celuitar.”⁴³

Frica este recurentă și orice „semn” se transformă într-o isterie alimentată, de altfel, de imagini întâlnite în zonele vizibile ale comunității. Un alt episod ne arată fragilitatea stabilității acestei lumi și spaimile induse de orice fel de epidemie: „Vineri dimineată mă lăsasi vătăfu în casă. Era într-o sticlă rachiu, era somn și icre. El mânca și zicea că nu se molipsista. Am luat sticla, am băut rachiu. Am mâncat și icri; nefiind deprins m-am amețit. Am începutu a vărsa. Țiganu au mersu susu și au spusu că suntu lovit. S-au făcut zgomotu. Au aflatu că am fostu acasă și poate m-am molipsitu. Era frică în toată curtea. Boieru, în târziu, au pus ca<i>i și s-au dus la curti. Era vistiernicu. Au poruncit să stea porțile închise și un țigan la poartă. Vătăfu nu intra în casă.”

Episodul are loc în casa marelui boier Grigore Băleanu, unde Dumitrache Merișescu, finul, clientul, protejatul marelui vistier Ioan Hagi Moscu, ajunge fecior de casă, având în grijă colivia cu canari⁴⁴. Or, neastâmpărata slugă se înfruptă din sticla de rachiu, din icre și din somn atunci când vătăful curții nu este de față; „nedeprins”, cum avea să se scuze, varsă, sperându-i pe cei din jur. Alarma este dată, porțile conacului sunt ferecate, „lovitul” este izolat, slugile, cucoanele și cuconițele așteaptă cu înfrigurare pândind ca „șoarecii” să vadă dacă este rost de fugă. Doar Dumitrache, odată ușurat, își reia plimbarea prin cerdac „să vadă celi ce se întâmplasi”.

Băleanu este unul dintre cele mai importante neamuri boierești ale momentului. Grigore Băleanu ocupă dregătoria de mare vornic și se află mai tot timpul în preajma lui vodă Caragea⁴⁵. Cucoana Băleanu își petrece timpul alături de doamna Caragea, ținându-i de urât în liniștea conacului de la Băneasa⁴⁶. În preajma lui vodă, acești boieri, mari dregători, sunt obligați, din rațiuni de prestigiu, să afișeze un lux cel puțin egal cu cel afișat de domn și curtea sa⁴⁷. Dumitrache Merișescu pătrunde în universul acestui boier evghenit, fiind acceptat în intimitatea odăilor pentru că poartă cu el numele protectorului său Ioan Hagi Moscu. În plus, Dumitrache găsește un alt protector în persoana dădacei, chira Fotini, „greacă” și „țarigrădeancă”, după cum o descrie. Cu alte cuvinte, un alt pion important în această rețea care îi unește pe cei cu același tip de „identitate mobilă”.

⁴³ Celuitar = persoană care înșală, ademenește.

⁴⁴ Venită de la Istanbul, moda canarilor și a animalelor de companie prinde foarte repede și în țările române, de pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea. De la „puișor canar” din poezia lui Ianache Văcărescu, până la canarii marelui vistier Ioniță Canta, trecând prin „Miliortul”, cățelușul „cilibiu” al Dumitranei Știrbei, boierii și boieroaițele se răsfăță, petrecând în compania acestor animale de companie. A se vedea: Alexandru Alexianu, *Mode și veșminte din trecut*, vol. II, București, 1987, p. 98–99; Nicolae Iorga, *Scrisori de boieri și negustori olteni și munteni către casa de negoț sibiiană Hagi Pop*, București, 1906, p. 10.

⁴⁵ Grigore Băleanu ocupă dregătoria de mare vornic (și uneori de mare logofăt) pe toată durata domniei lui Ioan vodă Caragea (V.A. Urechia, *op. cit.*, vol. X/A, p. 35, 42, 262, 308, 432).

⁴⁶ Maria Brâncoveanu, fiica lui Emanoil Brâncoveanu și a Zoei Sturdza, căsătorită cu Grigore Băleanu.

⁴⁷ Despre curtea domnească și influența ei asupra comportamentelor boierești a se vedea numărul tematic, coordonat de Toader Nicoară, *Curtea domnească și societatea de curte în țările române (sec. XVI–XX)*, în „Caiete de antropologie istorică”, 2014, nr. 1–2.

Aici, tânărul fiu de negustor are prilejul să parcurgă o nouă inițiere în tainele amorului, pe care o va descrie apoi sub influența Erotocritului. Scenografia este cu totul alta: conacul din mijlocul orașului adăpostește o tânără cuconiță, „frumoasă de mucu de lumânare”, după cum spune atunci când o întâlnește pentru prima oară. Dar, înainte de a intra în tainele amorului, se cuvine să oferim câteva informații despre tânăra cuconiță care se lasă curtată de un adolescent oarecare, cu mult mai jos în ierarhia socială.

Zoe Băleanu are soarta majorității fetelor de mari boieri, pioni importanți în strategiile matrimoniale dirijate de șefii familiilor⁴⁸. Măritată pe la 1811–1812 cu beizadea Matei Ghica, fiul banului Costache Ghica, Zoe este repede abandonată de soț. Bolnav de tuberculoză, tânărul Matei pleacă în căutarea sănătății, urmându-și tatăl, aflat în slujba Imperiului Otoman, când la Viena, când la Constantinopol. După trei ani de așteptări, Zoe Băleanu, însoțită de bunica maternă, Zoe Brâncoveanu, cere și obține, prin mai multe jalbe și înfățișări, separarea⁴⁹. Este foarte curios acest proces de divorț, respins într-o primă instanță de vodă Caragea, care a „sfârșămat” anaforaia mitropolitului, dar aprobat câteva săptămâni mai târziu. Consulul Marii Britanii la București, William Wilkinson (1813–1816), scrie că nu este decât un divorț de conjunctură pentru că tatăl fetei, Grigore Băleanu, a găsit o partidă mai bună: „Her father, who was the chief instigator of her sudden resolution, had negotiated the second marriage, because it suited his own interests.”⁵⁰ Aserțiunea lui Wilkinson, care descrie procesul de divorț din perspectiva englezului îngrozit de libertinajul românilor, vine în sprijinul narațiunii tânărului Dumitrache Merișescu.

Doica Fotini trage toate sforile acestei povești derulate în mare taină, în spatele ușilor ferecate și în întunericul nopților⁵¹. Sub diferite pretexte, Dumitrache este chemat să țină de urât tinerei domnițe, deși boierul Băleanu îl concediasse după prima zi de slujbă, calificându-l drept un „ageamiu”. Dacă dimineața iese pe poarta grădinii, ascuns de privirile celorlalți, pentru lumina zilei, dacă Fotini se străduiește să găsească diferite roluri care să îl aducă la conac: nepot, liptcan de ocazie, edecliu. Orice ezitare din partea tânărului este sever taxată de către dădacă cu: „Ghiezi, gide, pusti!” Cu alte cuvinte i se spune că trebuie să fie lepros, țap sau sodomit ca să nu-i placă o cuconiță atât de frumoasă⁵².

⁴⁸ Pentru strategiile matrimoniale a se vedea Constanța Vintilă-Ghițulescu, *În șalvari și cu ișlic. Biserică, sexualitate, căsătorie și divorț în Țara Românească a secolului al XVIII-lea*, București, 2011.

⁴⁹ Procesul de divorț are loc între 15 mai și 2 iunie 1815, jalba fiind semnată de Zoe Băleanu și de bunica sa, Zoe Brâncoveanu. Dacă plecăm de la ipoteza că Dumitrache Merișescu a petrecut o vreme în casa marelui vornic Grigore Băleanu în compania fiicei acestuia, atunci întâmplarea trebuie să fi avut loc nu în octombrie 1814, ci în octombrie 1815, când se afla liberă și divorțată (V.A. Urechia, *op. cit.*, vol. X/B, București, 1902, p. 259–262).

⁵⁰ William Wilkinson, *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia: With Various Political Observations Relating to Them*, London, 1820, p. 148–149.

⁵¹ Aici doica Fotini se îndepărtează foarte mult de modelul doicii Frusina, din Erotocrit, foarte apropiată de personajul principal Aretusa (Eugenia Dima, *op. cit.*, p. 123–321).

⁵² <Gr.: Ghiezi, țap, sodomit!> Ghiezi, personaj biblic lepros, prezent în formula de blestem. Dialogurile au fost traduse din limba greacă de Lidia Cotovanu, căreia îi mulțumesc pe această cale.

Serile se consumă în jocuri de cărți pe sărutatea sau baba-oarba, îndulcite de pișcoturi și dulcețuri felurite, stârnite de întuneric, sfârșite în așternut: „Boieru au rămas la masă la curte. Cicoana era la Băneasa cu doamna Caragea de vreo 4 zile. Au însărat. Am sărutat mâinile dădăchii și ziceamu ce să fac eu. Au zis: «sopa, pidi mu.»⁵³ Mi-au arătat pã undi să mă duc, is to anang<h>eo⁵⁴. Au aprinsu lumânările în toate părțile. La noi era întunericu. Cuconița m-au nimeritu și pe întunericu ... Am prinsu a ne juuca, juca ... Mă dăprinsesim ca ursu la ulucu cu mieri. Dădaca au venitu cu lumânări. Ne-au zis: «ti canite esis?»⁵⁵ Ne-am umflatu a râde. Dădaca s-au făcut că n-au înțelesu. Au zis: «Pinases.»⁵⁶ Am răspunsu: «Den pino. Catalava esi, cori, pinases.»⁵⁷ Au răspunsu: «Ohi.»⁵⁸ Iară ne-am pus la mangăli. Eram cam totu de o vârstă cu cuconița. Aidi'n curti. Nu mă știa unde sântu că m-au întrebatu: «Pu tha kimithisis?»⁵⁹ Am dat din cap. «Cathise edo eos aurion chi aurion.»⁶⁰ Am răspunsu cu tăceri. Cuconița Zoița au zis: «Nene, ela na se filiso»⁶¹, mergându o săruta. Mi-au zis și mie: «De ce n-o săruți?» Am lu<at> mâinile și le sărutamu. Dădaca avea grijă pe afară. Vinia și să ducia. Era târziu, dară nu simțiamu, de nemica nu gândeamu. Mi-au dat meșii duduca, pișcoturi mâncamu și râdeamu. Dădaca ieșise pã afară și dăschizându ușa au zis: «Ela agligora!»⁶² Ieșindu am auzitu că încuie ușa cu cheia pã din afară. Eu m-a<m> culcatu îmbrăcatu, că eram în capcană. Gândindu, am adormitu. Era târziu, când au venit dădaca Fotini. Lumânarea mai să trecea. Mi-au zis: «Plai su cala en ia su.»⁶³ Tăcându, m-a<m> desbrăcatu, dară așternutu nu era de obrazu meu, că pã piceri nu eram spălatu, ciorapii rupti. Am zi<s>: «Nene catarisi ta ciorapia ti hali ehon.»⁶⁴ Auz: «enoia sou pidi mu.»⁶⁵ Am gânditu că și chira Fotini să culcă, fiindcă plapuma era de donluc cu perni lu<n>gi și 3 mici. Am făcut cruce, m-am culcat. Au luat lumânarea, s-au dus și au încuiatu ușa pã dinafară. Târziu. Pã întunericu, viindu dădaca s-au vâratu în așternut. Deodată am gânditu că este chira Fotini. «To hava su, nene Tachi.»⁶⁶ Era dimineață când am auzitu ușa deschizându-se. Dacă am văzutu pã dădacă am pus plapuma pã capeti, dară chira Fotini au zisu: «Sicothite, agligora.»⁶⁷ Zoița s-au dus. Era în capotelu. Eu am tras ceacșirii, am luat cizmile în picere. M-au

⁵³ <Gr.: Taci, dragă!>

⁵⁴ <Gr.: La o nevoie.>

⁵⁵ <Gr.: Ce faceți voi?>

⁵⁶ <Gr.: Ți-e foame?>

⁵⁷ <Gr.: Nu mi-e foame. Am înțeles. Ție, fiico, ți-e foame?>

⁵⁸ <Gr.: Nu.>

⁵⁹ <Gr.: Unde o să dormi?>

⁶⁰ <Gr.: Stai aici până mâine.>

⁶¹ <Gr.: Nene, vino să te sărut.>

⁶² <Gr.: Hai repede!>

⁶³ <Gr.: Bine <este> alături de tine, să fii sănătos.>

⁶⁴ <Gr.: Nene, curăță ciorapii, sunt vai de ei.>

⁶⁵ <Gr.: Nicio grijă, dragule.>

⁶⁶ <Gr.: Nici habar, nene Tache.>

⁶⁷ <Gr.: Sculați-vă, repede!>

invitatu să iesu pă poarta grădini și să viu pă poartă, să mergu dreptu la vătafu. Dacă mă întrebă să zicu că vin de acasă. «Am să fiu și eu, să nu faci vreo poznă.»

Am ieșitu, au încuiat portița. Totu nu era ziua bine. Am încunjuratu pâra să vin la poartă. Nu mă întâlnisem cu cunoscuți. Poarta dăscuesiră pă jumătate, că mersiseră stolnicu în târgu. Am mersu dreptu la vătafu. Chira Fotini aștepta. Dacă am intratu, am calimeratu⁶⁸. Am sărutat mâna chirii Fotini. Au zis: «Pou ise pidi mu apo<p>se? Thios iti porni?»⁶⁹

Dacă nopțile și le petrece alături de Zoe Băleanu, pe timpul zilei, Dumitrache hoinărește pe ulițele Bucureștiului, întâlnindu-se cu prietenii, mâncând bogaci și simiți, frecventând casa unei cunoscute celestine, Marghioala, mergând la slujba de la Mitropolie de Sfântul Dumitru, îmbăindu-se la baia publică, făcând diferite comisioane pentru cuconiță, trecând pe acasă doar pentru a-și schimba cămașa.

O NUNTĂ PRINCIARĂ

Fecior de casă este slujba de-o zi a tânărului Dumitrache, prilej pentru cititor să pătrundă în casa unui mare boier cu slujbă la curtea domnească. Mărturia vine din interior, devoalând resorturile vieții somptuoase a evgheniților, pierduți pe cărările risipei din datorie. De altminteri, acest început de secol este revelator pentru decăderea unor importante neamuri boierești stinse în aura sfidătoare a aparențelor și nașterea unor noi „neamuri” ridicate pe hedonismul lucrativ al banului. Prilejul unei nunți este folosit pentru a pune în valoare prestigiul familiei prin intermediul luxului. Plănuita căsătorie dintre fiica marelui vornic Grigore Băleanu și unul dintre numeroasele beizadele din preajma lui vodă Caragea⁷⁰ – poate chiar unul dintre fii – ne oferă prilejul de a pătrunde în febra cumpărăturilor cu adevărat importante din punct de vedere financiar.

„Furnizorul” familiei Băleanu este negustorul Costa Foru, liptcan important pe piața de lux a Bucureștiului. El sosește la conacul de la Băneasa, însoțit de calfele Gheorghe Furculiță și Dumitrache Merișescu, cu carul încărcat cu cutii. Cu pana și călimara agățate la brâu, cu izvodul pregătit să treacă marfa cumpărată pe datorie, să adauge alte și alte mărfuri, horbote sau vaperuri solicitate, cu brașoveanca pregătită să alerge înapoi la prăvălie pentru solicitări neprevăzute, Costa Foru dirijează tranzacția cu abilitate. Scena este inspirată din descrierea lui Tache Merișescu, devenit calfă pentru o zi: „Mergându la prăvălie cu toții au începutu a alegei materii: horboti, vaperuri [găтели, podoabe – n.n.] și câte. Eu priveamu. Ni-au încărcatu cu cutii și bocciali. Ni-am dus acasă și le-au așezatu întru rădván trimisu de la Băneasa. Am făcutu o cafalti și ni-am suitu în trăsură. Am cărat la cutii într-o

⁶⁸ „Am calimeritu” este forma românizată a grecescului *kalimera*, care înseamnă „am dat bună ziua”. Explicație oferită de Lidia Cotovanu, căreia îi mulțumesc pe această cale.

⁶⁹ <Gr.: Unde ești, dragule, diseară? Dumnezeu sau curvar?>

⁷⁰ Cu privire la familia Caragea a se vedea Eugène Rizo Rangabé, *Livre d'or de la noblesse phanariote en Grèce, en Roumanie, en Russie et en Turquie par un phanariote*, Paris, 1892, p. 38–56.

sală. Au datu de știre și au ieșitu chira Fotini cu domnița Zoița [...] Au ales, au pus deoparte. Au zis să mai aduci cutari și cutari.”

Ca atare, Costa Foru, urmând instrucțiunile viitoareii mirese și ale dădacei Fotini, se întoarce la prăvălie și aduce marfă și mai multă: „Au umplutu salonu de marfă. Au ieșitu un număr mare de cucoane și cuconiți, parcă era bâlci. Au ales, au tocmitu. Eu lipticanu mutam cutii cu treabă și fără treabă. Abia numai Furculiță mă opria, fiindcă elu era vechiu la prăvălie”, povestește lipticanul de-o zi Dumitrache.

După izvoadele de mărfuri și din corespondența cucoanelor, în toamna anului 1814, moda este destul de amestecată cu predilecție pentru moda franceză, în ceea ce privește forma veșmintelor, dar cu preferință spre „materiile” prețioase orientale. În cutiile desfăcute de lipticanul Costa Foru în salonul Bălenilor de la Băneasa se află șaluri și gearuri de Lahore (unul singur costa în jur de 600 de groși)⁷¹, horbote, pânză de olanda, atlazuri de mătase, stofe englezești, conduri și ceacșiri, serasir și șamalagea, cercei cu bălașuri și smaralde, inele cu diamante, fulii și egrete, paftale și meși, bonete și panglici, anterie brodate cu fir, fermenele blânite cu cacom, ibrișnuri, testemele, taclituri, fesuri, șalvari. Mărfuri aduse din India, Damasc, Moscova, Livorno, Viena, Paris, Londra, Veneția gâtesc mireasa de pe malul Dâmboviței. Luxul este puntea de legătură dintre negustori, domni și boieri, regi, cancelari, împărați, viziri, sultani și mărunții artizani de prin diferitele ateliere muncind de zor pentru a oferi plăcere acum acestei tinere domnițe și ținându-și viața de zi cu zi.

Nu știm cum va fi arătat domnița Zoe Băleanu mireasă și căsătorită în postul Crăciunului din anul 1815 cu acest beizadea Dimitri Caragea. Tache Merișescu notează doar: „Nunta au fost ponpoasă. Singuru domnu au cununatu și cu doamna.” Pentru bietul liptican nunta domniței este doar „amărăciune”. Intrus în intimitatea conacului familiei Băleanu, Tache Merișescu are semeția de a se crede în fantasmalele Erotocritului, îndrăgostindu-se „lulea” de tânăra cuconiță Zoe Băleanu. „Zoi mu”, „pidimu”, „frumușică dă mucu dă lumânare”, bietul adolescent îndrăgostit nu mai prididește cu complimentele la adresa cuconiței, care îl acceptă în preajmă doar pentru „că i se urăște de $\langle \rangle$nchis”. Și atunci când din rațiuni politice trebuie să se mărite, nu privește în urmă la tânărul care îi ținuse companie noaptea, sărutându-i mâinile, alintându-o, mângâind-o, cântându-i când grecește, când bulgărește, dăruindu-i bibiluri și multe, multe „oftaturi cu lacrimi”.

PE DRUMUL ȚARIGRADULUI

Atunci când domnița Zoe și Dimitri Caragea trebuie să plece la Țarigrad pentru a ocupa dregătoria de capuchehaia⁷², Dumitrache Merișescu are un loc în

⁷¹ Vezi corespondența dintre doi negustori greci în jurul vânzării acestor șaluri la București și Moscova (ANIC, Fond Documente muntenești, LXXVII/7, 9 și 17 decembrie 1813. Pentru acest subiect vezi și interesantele catastife de negustori publicate de Gheorghe Lazăr (Gheorghe Lazăr, *Catastife de negustori din Țara Românească (secolele XVIII–XIX)*, Iași, 2016).

⁷² Nu am reușit încă să îl identific pe acest Dimitri Caragea, beizadea și capuchehaia a lui Ioan vodă Caragea.

suită. La intervenția dădacei Fotini, Dumitrache Merișescu este numit edecliu la curtea beizadelei. De altminteri, cu toată bunăvoința negustorului Costa Foru, adolescentul este considerat mult prea bătrân pentru a începe cele ale uceniciei. Noua slujbă îi aduce băiatului o înfumurare și „fodolie” fără margini: „umblamu ca un titirezu, intramu și ieșiamu fără să am treabă. Eram neopritu, desigur, edecliu a lui beizadea.” Iar când primește și uniformă, „fodolia” atinge paroxismul: „Au venitu terzibașa [staroste de croitori – n.n.] a palatului. Mi-au croit 2 rânduri de haine, 2 caftani de idecliu și o giubea și beniși, papuci cu mești. Au adus 2 donluci pentru legatu la capu. Dacă m-am îmbrăcat, mă fodoliamu. [...] Mi-au dat și un angeru de bașa-bași. Ei, Dimitri. Așa mă numia. Mi să păria că eu eram câtu și bezadia.”⁷³

„Fodolia” ține până la frigul din postul Crăciunului. Sub presiunea Porții, vodă Caragea îl îmbarcă pe acest beizadea, fiu sau rudă apropiată, spre Constantinopol, unde urma să fie capuchehaia și garant, cum îndeobște se proceda: „Cu alai de arnăuți, am pornitu la caleașca lui bezădăe. Era totu cai mocănești. Arnăuți în capri și în co<a>dă. Boieri și vodă, cu metarhaneli și cu alaiu, ni-au scosu pe Podul Mogoșoai. Noi eramu în caru, șădiamu cam zburliți. Era pân postu Crăciunului. Era coviltiru peste noi. Ne-am vărātu în fundu. Dacă ni-au petrecutu pâra la Colentina, bezăde s-au dus mai tari.”

Călătoria către Țarigrad se face pe drumul poștelor, în convoi sau pe drumurile cunoscute pentru a evita tâlhăriile la drumul mare atât de prezente în epocă. În plus, ciuma încă bântuie, iar lazaretele sunt mai mult decât obligatorii. Așa că Tache se leagănă în hopurile carelor de poștă, ținându-i companie țarigrădenței chira Fotini, trecând prin Brăila, Măcin, Hârșova, întâmpinați de pașale, afumați și aerisiți spre a nu duce molima înapoi de unde a venit. La Hârșova, domnița se simte din ce în ce mai rău de „mergea cocoana mare de-i da doftorii”. Cum starea de sănătate se înrăutățește sau poate ca urmare a unui plan politic bine ticluit de vodă Caragea de a nu își lăsa rudele pe seama turcilor, domnița și beizadeaua se întorc la București⁷⁴. Dar convoiul, „cu zăloage de turci”, merge mai departe la Varna, la Mesembria (Nesebar) și de aici, încărcăți în corabie, sunt escortați până la casele lui Caragea de la Terapia, în oftaturile repetate și prelungite ale chirei Fotini, care iterează cu teamă: „Ah, dragul meu, dragul meu, orice s-ar spune, ce ne pasă nouă?”

Îngrijorările chirei Fotini sunt cât se poate de reale într-un imperiu în care suspiciunea și teama ocupă un loc central. Cei știuți îndeobște sub numele de „fanarioți” ocupă poziția cea mai vulnerabilă, cunoscând grandoarea sau mizeria, stăpâniți întotdeauna de frica de a-și pierde capul, ei și familiile lor. Nicolae Suțu, o altă beizadea, captiv așteptărilor și jocurilor diplomatice, în Arnautchioi (Arnatvutköy), pe malurile Bosforului, notează: „numai Dumnezeu știe cu câte precauții trebuiau înconjurate chiar și distracțiile copiilor în vremea aspră și sângeroasă a domniei

⁷³ Despre costumația unui edecliu a se vedea și Petronel Zahariuc, *Bacșișuri, mătăsuri și argintării. Călătoria boierilor moldoveni la Constantinopol în 1822*, în *Inventare de avere în secolele XVII–XIX*, ed. Dan Dumitru Iacob, Iași, 2015, p. 355–356.

⁷⁴ Mai multe detalii cu privire la călătoriile boierilor români către Istanbul vezi în interesantul studiu propus de Petronel Zahariuc (*ibidem*, p. 311–370).

sultanului Mahmud.” Povestește apoi cum, improvizând un dans pe întuneric și fără muzică, ar fi fost văzuți de bostangi-başa (șeful poliției), care trecea pe mare, și au fost chemați la cancelaria poliției din Constantinopol. Sau cum tânărul Aleco Vlahuți avea să-și piardă capul pentru că și-a făcut apariția la fereastra unei case din Therapia cu sarik înfășurat în jurul capului, fără să știe că turbanul tocmai fusese interzis⁷⁵. Or, cercetările lui Matthew Elliot și Maurits H. van den Boogert⁷⁶ susțin spusele lui Nicolae Suțu cu privire la codurile vestimentare și comportamentale obligatorii în Imperiul Otoman și mai ales în Istanbul. Se adaugă aici și componenta dată de statutul incert al acestor fanarioți, folosiți și eliminați rapid atunci când loialitatea lor ajunge sub semnul întrebării. Domnul Caragea are momentele lui de cumpănă, care se întrevăd și în memoriile acestui Merișescu, când temerile se transformă în zvonuri, sufocând adevărul.

Dacă chira Fotini are experiențele ei cu domnii și sultanii, Dumitrache este mult prea tânăr ca să ofteze sau să fie paralizat de frică. Sub protecția aparențelor de edeciu și „nepăzit de nimeni”, cum scrie, se furișează pe ulițele orașului. Într-una din zile, întâlnește un negustor bogasier sârb pe care-l cunoaște din București; acesta îl sfătuiește să abandoneze Therapia pentru „că s-au trimis capigii la București că vodă n-au plătit haragiul de cinci ani și ti-or tăia turcii”. Informația îl sperie pe tânărul *yedecliu* și dacă până atunci mai ofta în așteptarea domniței, perspectiva tăierii capului îl îndeamnă să abandoneze iubirea pentru lucruri mai practice.

Zumbul Han (Sümbüllü han)⁷⁷ este adăpostul negustorilor creștini de prin Balcani, negustorilor de prin țările române, „brașovenilor”. Hanul pare a fi o adevărată fortificație, care își închide porțile pe timpul nopții. Odăile au „două rânduri de paturi”, suprapuse, chiriașul trebuind „să să suie pe scări” ca să ajungă în pat. Chiria nu este prea mare și, din acest motiv, „stau mai mulți negustori” și are toate odăile ocupate. Un alt motiv important este dat și de faptul că este locuit în mare parte de „sudiți nemțești”, așadar sub protecția Imperiului Habsburgic și a Prusiei, bucurându-se de intervenția celor două consulate pentru siguranța negustorilor. De altminteri, negustorul sârb care îl ajută pe Tache este un astfel de „sudit neamț”. Acesta îl sfătuiește să-și schimbe repede hainele și să-și facă rost de acte pentru a putea supraviețui în Istanbul. Ferecat în han de teamă, Tache iese doar când își schimbă înfățișarea: „mi-au făcut haini nemțești, mi-au cumpăratu o pălărie și mi-au dat un pașaportu

⁷⁵ Nicolae Suțu, *Memoriile principelui Nicolae Suțu, mare logofăt al Moldovei (1798–1871)*, ed. Georgeta Filitti, București, 2013, p. 55–59.

⁷⁶ Matthew Elliot, *Dress Codes in the Ottoman Empire: The Case of the Franks*, în *Ottoman Costumes: From Textile to Identity*, ed. Faroqhi Suraiya, Christoph K. Neumann, Istanbul, 2005, p. 103–123; Maurits H. van den Boogert, *Intermediaries par excellence? Ottoman Dragomans in the Eighteenth Century*, în *Hommes de l'entre-deux. Parcours individuels et portraits de groupes sur la frontière de la Méditerranée (XVIe–XXe siècle)*, ed. Bernard Heyberger, Chantal Verdeil, Paris, 2009, p. 95–114.

⁷⁷ Despre han ca loc de rezidență al negustorilor creștini din Imperiul Otoman a se vedea: Sophia Laiou, *The Ottoman Greek “Merchants of Europe” at the Beginning of the 19th Century*, în *Festschrift in Honor of Ioannis P. Theodorides. Studies on the Ottoman Empire and Turkey*, ed. Evangelina Balta, Georgios Salakidis, Theoharis Stavrides, Istanbul, 2014, p. 327.

nemțisc, că dacă mă va întreba turcii să-l arat.” Ce fel de identitate și-a cumpărat Tache Merișescu? Cum arăta acest „pașaportu nemțesc”? Tache nu oferă niciun fel de informație, dar este de reținut această trecere de la statutul de „homo ottomanicus” la cel de „neamț”, cu alte cuvinte „Frank”⁷⁸. În plus, Tache nu pronunță niciodată numele celorlalți. Ce nume poartă acest negustor sârb? Dar unchiul său pe care îl va întâlni câteva pagini mai la vale? Dar ceilalți membri ai grupului de negustori „ascunși” în Zumbul Han? Cine sunt? Ce limbi vorbeau? Cum reușeau să se înțeleagă? Există un limbaj comun specific negustorilor? Întrebări care nu își primesc răspunsul din narațiunea lui Dumitrache Merișescu.

Cu noua înfățișare, Dumitrache pășește într-o nouă călătorie prin măruntaiele Bezistenului în căutarea de mărfuri ieftine, căscând gura, de cele mai multe ori, urmându-l și ajutându-l pe negustor pentru a-și plăti „datoria”: „Orișunde mergia, eu totu cu dânsul și purtam câte o boccea cu ibrașimu, mătășuri și cele ce cumpăra pentru București.” Seara, după ce porțile hanului se închid și culucii se pornesc pe stradă, negustorii se adună la cafenea ca să afle una, alta, să privească la caraghioslâcuri⁷⁹, să bea cafea și tutun, să uite de spaimele călătoriilor. Cafeneaua (și cârciuma) este unul dintre cele mai importante locuri de socializare, unde informațiile, zvonurile, rumorile se împrăștie și împărtășesc. Aici află că vodă Caragea „au fugitu în țara nemițască la Bieciu”, că suita și calabălăcul capuchehaiei venite din „Bogdania” au fost luate de vizir, că tânărul edecliu era dat dispărut și căutat. La cafenea se fac glume, se aruncă cu vorbe, se colportează povești. Aici, unul dintre negustori se amuză pe seama edecliului „frumușel” luat de turci să le fie „olan”⁸⁰. Există un întreg folclor pe seama turcilor colombaragii, colportat ici și colo, așa că nu îi este greu săracului Tache să se imagineze în brațele unui ienicer și să se înfricoșeze: „eu tăceamu și ascultamu.”⁸¹

„Turci” este o denumire generică, așa cum arată Palmira Brummett în studiul ei asupra narațiunii de călătorie⁸². Dumitrache nu oferă detalii, ci doar exprimă

⁷⁸ Pentru definirea a ceea ce era considerat a fi un supus otoman a se vedea Maurits H. van den Boogert, *Resurrecting Homo Ottomanicus: The Constants and Variables of Ottoman Identity*, în „The Journal of Ottoman Studies”, XLIV, 2014, p. 9–10. Vezi și Fatih Yeşil, *How to Be(come) an Ottoman at the End of the Eighteenth Century*, în „The Journal of Ottoman Studies”, XLIV, 2014, p. 123–139.

⁷⁹ Caraghioslăcul (tr. *karagözlük*) este foarte gustat și în Valahia, practicat sub forma teatrului de umbre la curtea domnească și pe la marile case boierești. Caraghioslăcul sau masarlăcul este la fel de apreciat de norod, jucat sub forma teatrului de păpuși direct în uliță sau cu ocazia târgurilor. Din cauza limbajului obscen, caraghioslăcul este deseori interzis în prima parte a secolului al XIX-lea (Constanța Vintilă-Ghițulescu, *Patimă și desfătare*, p. 384–385). Pentru Imperiul Otoman și popularitatea *karagözlük*-ului a se vedea Dana Sajdi, *The Barber of Damascus*, p. 162–165.

⁸⁰ Din tr. *ulan, icioglan*, flăcău robust.

⁸¹ În piesele sale de teatru, Iordache Golescu (1768–1848) invocă deseori această practică, probabil o legendă care redă teama de turci, străini atât din punct de vedere etnic, cât și confesional (Iordache Golescu, *Scrieri alese*, București, 1990, p. 31–32, 308).

⁸² Palmira Brummett, *You Say “Classical”, I Say “Imperial”, Let’s Call the Whole Thing Off: Empire, Individual, and Encounter in Travel Narratives of the Ottoman Empire*, în „The Journal of Ottoman Studies”, XLIV, 2014, p. 21–44.

sumar ceea ce spun și alți călători despre „turci”. „Turcii” întâlniți de Dumitrache sunt agresivi și capricioși („belalii”), feroci, „blestemați”, sodomiți⁸³. Clasifică, așadar, un grup, fără a se opri asupra indivizilor, de care se ferește. De altminteri, interacțiunile dintre cele două lumi sunt aproape inexistente: Tache privește de departe straja (tr. *kulluk*) cum cutreieră orașul, ienicerii „capricioși” gata să se ia la bătaie, norodul de pe ulițe, dar niciodată nu se apropie, din teamă, din necunoaștere⁸⁴.

Cafeneaua este și răscruce de drumuri care aduce împreună călători diferiți. Loc de întâlnire și de socializare, cafeneaua îi reunește, într-o zi, pe Tache și pe unul dintre unchii săi, un frate rămas în Imperiul Otoman, în timp ce Fotache și-a căutat norocul dincolo de Dunăre. Și o nouă aventură începe ... și o nouă identitate se preconizează: „A doa zi am trecut la Pera, la dichiu și au luat pentru mine un pașaportu de suditu nemțescu.” Ucenicia în negustoria cu bumbac începe. Timp de un an și jumătate se perindă prin locuri cunoscute și mai puțin cunoscute, de la Smirna la Veneția, de la Ostrov la Salonic, de la Sfeta Gora la Ierusalim, cărând în boccele bumbac, astari⁸⁵, castambol⁸⁶, alagele, irbicir/ibrișin. Aventura se încheie la Alexandria, când unchiul moare de ciumă pe neașteptate, lăsând corabia încărcată cu teancuri de bumbac și un nepot neajutorat la mâna „conțulatului”. Consulatul intervine în virtutea dreptului avut asupra supușilor săi, sudiiți, confiscă întreaga marfă, iar lui Tache îi dă 700 de lei și îl trimite la Galați pe galionul Altar Saneli. Debarcă în port după aproape doi ani, având în tolbă: mătânii, mosc, unt de trandafiri, rahatlăcuri, roșcove de India. Este 20 septembrie 1817.

Ultima frază este un fel de profesiune de credință: „prin urmare credu istoriile”. Cu alte cuvinte dacă toate acestea i s-au întâmplat lui, un simplu muritor, atunci toate istoriile trebuie să aibă o fărâma de adevăr. Doar că aventurile lui Dumitrache Merișescu nu se încheie aici.

DESTINE POST CĂLĂTORIE

Dumitrache Merișescu a povestit doar o parte din experiențele lui de viață. Este posibil să existe și alte manuscrise, pe care nu le-am descoperit încă. Cercetarea în arhivele românești este mai degrabă rodul hazardului și al perseverenței, în absența unor cataloage cât de cât informative. În momentul în care am început să citesc memoriile acestui tânăr, am demarat și o anchetă după „numele” și urmele lăsate prin arhive. Mai mult aventurier decât o persoană practică, Dumitrache rătăcește între Galați și Focșani, fiind cavaf, adică negustor și meșter de pantofi ieftini. Mai apoi se alătură beizadelelor Alecu și Iorga Sturdza (1822), tocmai când

⁸³ Vezi și Ambroise Firmin Didot, *Notes d'un voyage fait dans le Levant en 1816 et 1817*, Paris, 1821.

⁸⁴ Edhem Eldem, *Foreigners on the Threshold of Felicity: The Reception of Foreigners in Ottoman Istanbul*, în *Cultural Exchange in Early Modern Europe*, vol. II, *Cities and Cultural Exchange in Europe, 1400–1700*, ed. Donatella Calabi, Stephan Christensen, Cambridge, 2007, p. 114–131.

⁸⁵ Astar = pânză groasă, căptușeală.

⁸⁶ Castambol = stambă.

tatăl acestora, Ioniță Sandu Sturdza, ajunge domn al Moldovei (1822–1828). O vreme este becer, la curtea domnească. Cum termenul are mai multe sensuri, Dumitrache fie a avut dregătoria de becer cu misiunea de a supraveghea bucătăria domnească, fie a fost un simplu plăcintar la curtea domnească. Pare mai plauzibilă prima variantă: iubind „plăcintele” becerului Dumitrache, vodă Ioniță Sandu Sturdza îl ridică la rangul de paharnic, oferindu-i totodată și mâna unei tinere fete din anturajul doamnei⁸⁷. Rangul nu îi aduce mare avere. Probabil paharnicul Dumitrache Merișescu nu se prea pricepe să exploateze privilegiile oferite de rang, așa cum se folosește de aventură pentru a pătrunde în diferite rețele clientelare. La 1829, Dumitrache este înregistrat în vidomostia [raport – n.n.] boierilor Moldovei ca fiind sărac, fără moșie, locuitor în Târgul Petrii (Piatra Neamț, astăzi)⁸⁸.

Zoe Băleanu nu are nici ea un destin prea fericit, dar cel puțin nu va cunoaște niciodată sărăcia. Căsătoria cu acel beizadea Dimitri Caragea a ținut până în 1818, când domnul Ioan Caragea se va refugia la Pisa, însoțit de o suită numeroasă de clienți și beizadele, asta după ce avusese grijă să-și pună la adăpost averea acumulată, cu precădere în băncile din Europa de Vest. Fuga princiară trebuie să fi fost o grea lovitură pentru marele vornic Grigore Băleanu, dar se va fi orientat foarte repede, găsind poate cea mai bună partidă și soluție: Ștefan Hagi Moscu, fiul bogatului boier, negustor și bancher Ioan Hagi Moscu.

Două ipoteze importante se desprind din analiza memoriilor lui Dumitrache Merișescu. Prima ipoteză se leagă de aceste memorii construite diferit de celelalte prin stil, limbaj, comportament. Memoriile sunt prima mărturie a limbii și limbilor vorbite în diferitele straturi sociale, susținând o prezență activă a „grecilor”⁸⁹ în modelarea unei educații și a unei culturi. Se prefigurează un limbaj specific care îl ajută pe Dumitrache să înțeleagă și să fie înțeles pe drumurile sale din Valahia și din Imperiul Otoman. Cu ajutorul limbajului își construiește o identitate „mobilă”, susținută de un anumit tip de comportament, de un anumit tip de costum.

A doua ipoteză se conturează în jurul relațiilor clientelare care țin acest grup, dominat de personalitatea lui Ioan Hagi Moscu. Mobili prin prisma activităților desfășurate – negustori, artizani, dădace –, „grecii” sunt legați printr-un tip de solidaritate aparte. Călătorind prin Imperiul Otoman și periferiile sale (Valahia),

⁸⁷ Constantin Sion, *Arhondologia Moldovei*, București, 1973, p. 167–168.

⁸⁸ A.V. Perietzianu-Buzău, *op. cit.*, p. 277; vezi și Mihai-Răzvan Ungureanu, *Marea Arhondologie a boierilor Moldovei (1835–1856)*, Iași, 1997, p. 191, unde un Dumitrache Merișescu este paharnic, fără a se menționa anul.

⁸⁹ „Grecii” este denumirea generică, folosită în epocă pentru a-i desemna pe toți creștinii ortodocși veniți de peste Dunăre, din Imperiul Otoman, monopolizând activitatea comercială și meșteșugărească. Unii dintre ei vin în suita domnului fanariot, primind dregătorii importante în divanul domnesc. La această epocă se întrevide deja o atitudine ostilă împotriva acestor „greci”, dar ea va exploda abia după 1834. Vezi în acest sens: Lidia Cotovanu, *“Chasing Away the Greeks”: The Prince-State and the Undesired Foreigners (Wallachia and Moldavia between the 16th and 18th Centuries)*, în *Across the Danube. Southeastern Europeans and Their Travelling Identities (17th–19th C.)*, ed. Olga Katsiardi-Hering, Maria A. Stassinopoulou, Leiden, 2017, p. 215–253.

Dumitrache întâlnește întotdeauna greci, bulgari, sârbi gata să îl ajute. Identitatea lor adună trei elemente: ortodoxia, un limbaj comun și mobilitatea⁹⁰.

THE MEMOIRS OF A WALACHIAN BOYAR FROM THE TIMES OF
PRINCE IOAN CARAGEA (1814–1817)

Abstract

Dumitrache Merișescu, an artisan from Bucharest, travelled from Bucharest to Constantinople in various guises. His memoirs narrated his experiences from day to day. The present article explores firstly this young man's initiation into both amorous and commercial liaisons, and secondly, the manner in which he reinvents himself in the course of his journey, adopting new clothes and learning new languages. These memoirs, unpublished and hitherto unknown to historians, demonstrate how a mobile identity is fashioned across the Balkan region, uniting people of the same religion (Orthodox Christians), who find a common cultural language even if they belong to different ethnic groups.

Keywords: travel; identity; merchants; Ottoman Empire; Wallachia

⁹⁰ Între redactarea acestui articol și apariția lui, cercetarea mea a continuat. Astfel am aflat că Dumitrache Merișescu a fost căsătorit cu Smaranda Manoliu (BAR, Fond Documente istorice, MDXLI/13), fiind unchiul cunoscutului istoric V.A. Urechia (V.A. Urechia, *Din tainele vieții. Amintiri contemporane (1840–1882)*, ed. Leonidas Rados, Iași, 2014, p. 4, 14, 15, 26), prieten apropiat de Gheorghe Asachi („La moșul meu, D. Merișescu, am văzut mai întâi pe Gh. Asachi”, scrie V.A. Urechia, povestind cum avea să-i fie prezentat ca un „franțuz”, p. 15).